

BĂTELE CIOBĂNEȘTI DIN COLECȚIA MUZEULUI „ASTRA”

George TOMEGEA

Meșteșugul prelucrării lemnului se pierde cu adevărat în zorii civilizației, lemnul fiind, poate, primul material utilizat pentru făurirea celei dintâi unelte - bățul culegătorului, al pescarului și al păstorului, care a fost și prima armă a vânătorului și a războinicului pentru apărare și atac¹.

Bâta este un baston din lemn de corn, paltin, fag, terminat în partea superioară cu o măciucă (cap, măciulie, măciucă, măr), purtat de ciobani, fiind folosit atât ca unealtă cât și ca armă². Măciuca bătelor ciobănești era rotunjită și delimitată de corp printr-un gât sau printr-un inel.

Există două tipuri de măciulii și anume: simple, nedecorate (retezate, rotunde, ovale sau în formă de pară) și unele care iau înfățișări fie zoomorfe (sub formă de cap de șarpe, de berbec etc.), fie avimorfe (păsări), fie antropomorfe (de mână, phalus sau de cap de om), fie combinații cum ar fi asocierea șarpelui cu cea a mâinii (cum este cazul unei băte din colecția Muzeului din Suceava a cărei măciulii ia forma unei mâini închise spre care se îndreaptă un șarpe)³. De exemplu, în colecția Muzeului „ASTRA” există o bâta care are o măciulie ce reprezintă figura lui Mihai Viteazul, spre care urcă un șarpe. În aceeași colecție există o bâta a cărei măciulii are forma unui cap de om acoperit, iar alta prezintă figura lui Horia Sima. Pe o altă bâta o viperă își scoate capul prin măciulie. În colecție există o cârjă ciobănească a cărei încovoiere aduce aminte de un cap de gâscă.

Pe lângă măciuliile ce iau diverse înfățișări, există unele măciulii îmbrăcate în fâșii de aramă sau fier, care pot fi simple sau decorate. De exemplu, o bâta din colecția Muzeului „ASTRA” are o măciucă ovală îmbrăcată în fâșii de aramă și fier decorate cu diferite motive geometrice. Un alt exemplar are aplicată pe măciulie o tablă de alamă în formă de stea.

De obicei decorul propriu-zis se plasează de la gât în jos, fiind realizat prin incizie, crestare, scobire, intarsie, pirogravare⁴. Pe unele băte se îmbină crestăturile cu ornamentele obținute din fâșii de alamă sau din turnarea cositorului în șanțulețe realizate special pe suprafața obiectelor. În colecția Muzeului „ASTRA” sunt destul de multe băte care în partea de jos sunt înfășurate cu o fâșie de metal în spirală, iar capătul de jos e acoperit de un inel de metal. Există exemplare care au fâșia de metal decorată cu motive geometrice realizate prin înțepături sau prin apăsare. Fâșiile de metal mai late sunt tăiate, luând forme geometrice diferite.

Decorul se întinde cu precădere în primele două treimi din lungimea bătei și este realizat de cele mai multe ori în registre fie orizontale, fie verticale, delimitarea obținându-se prin turnarea cositorului, prin fațetarea suprafeței bătei sau prin inele puternic reliefate.

În cazul fațetării, acest lucru se face fie pe toată suprafața decorată, fie doar pe o porțiune, cu același număr de fețe sau cu un număr diferit.

¹ Stoica, G., Horșia, O., *Meșteșuguri artistice tradiționale*, București, 2001, p. 26.

² Stoica, G., Petrescu, P., *Dicționar de artă populară*, București, 1997, p. 73.

³ Iordache, Gh., *Ocupații tradiționale pe teritoriul României*, vol. IV, Craiova, 1996, p. 205.

⁴ *Ibidem*, p. 208; D. Comșa, *Crestături în lemn*, Sibiu, 1979, tabela XXX-XXXIII.

Acțiunea ornamentării se chema îmbrodare, gătire, scriere sau închistrire și începea de la partea mai groasă în jos⁵. Înflorarea se executa de regulă cu vârful briceagului sau cu o căpriță (în sudul Olteniei lamă de oțel cu două colțuri ascuțite în unghi⁶; această denumire era dată de păstorii mărgineni și ungureni din sudul Carpaților motivului arcului⁷).

Motivete ornamentale predominante sunt: geometrice (triunghiuri, pătrate, trapeze, romburi, zig-zag-uri, dinți de lup, funie, puncte, linii, semicercuri, X-uri, soare, rozeta, stea), fitomorfe (frunze, flori, brad etc.), zoomorfe (oi, pești, măgari, cai etc.), cele avimorfe (păsări), dar și cele antropomorfe (mai ales ciobani).

Pe unele bâte s-au identificat și încercări de imortalizare a unor elemente reprezentative pentru viața ciobanilor. În colecția Muzeului „ASTRA” există câteva bâte decorate cu diverse combinații ale următoarelor motive: ciobani, oi, măgari, pești, șerpi, cerbi, câini, brazi.

Pe lângă motivele ornamentale, pe multe bâte apar inscripții cu numele realizatorului și anul, eventual doar anul realizării bâtei. Astfel pe o bâta apare *Gavril Cîmpeanu 1906*, pe alta *1882 XXX IXIXX*.

După ornamentare bâtele ciobănești se ungeau cu diverse substanțe cum ar fi de exemplu grăsimea sau uleiul, apoi se ung cu funingine. Motivul este unul destul de simplu și anume scoaterea decorului în evidență prin contrastul cu culoarea naturală a lemnului. Unele bâte prezintă în prima treime o gaură prin care e introdus un șnur de piele sau lână pentru agățat.

Două categorii aparte de bâte folosite de ciobani le reprezintă: bâtele-răboj și bâtele-fluier⁸. Primele sunt practic bâte normale nedecorate propriu-zis, ci crestate cu linii, semne pe care le făcea ciobanul pentru a ține evidența oilor sau a produselor realizate.

Bâtele-fluier au trei părți componente și anume măciuca, fluierul propriu-zis și în partea de jos bâta. Acestea presupun folosirea unor unelte speciale, cum ar fi fierul lung pentru arsul orificiului interior sau în cazuri mai rare sfredelul lung utilizat în același scop⁹. Și acestea pot fi decorate. De exemplu o astfel de bâta-fluier din colecția Muzeului „ASTRA” are pe măciucie bătute mici cerculețe de alamă și aramă, iar fluierul și bâta sunt decorate cu 6 inele din aceleași metale.

Există indicii că în decorarea bâtelor, meșterii ar fi valorificat și motive inspirate din ornamentica pieselor de artă populară țesute¹⁰. De asemenea ar trebui remarcat că și politicul influențează apariția unor motive decorative. În afară de bâta a cărei măciucie ia figura lui Horia Sima, mai există în colecția Muzeului „ASTRA” două bâte pe care apar două simboluri din perioada comunistă și anume: secera și ciocanul. Trebuie remarcat că și orașul și tehnologia influențează motivele decorative de pe bâtele ciobănești. De exemplu pe o bâta apare o femeie cu o pisică pe umăr, mai jos o biserică cu turnuri și o mașină cu trei persoane în ea.

Analizând bâtele ciobănești se constată că, odată cu trecerea timpului, se conservă motivele tradiționale, dar se observă și influența evoluției social-politice și tehnologice.

⁵ Irimie, C., Necula, M., Popa, C., *Meșteșuguri populare*, în *Mărginenii Sibiului*, București, 1985, p. 262.

⁶ Focșa, Gh., *Elemente decorative în bordeiele din sudul regiunii Craiova*, în *SCIA*, III, 1-2, 1956, p. 40.

⁷ Florea Bobu Florescu, *Ornamentica populară românească în lemn*, în *SCIA*, III, 1-2, 1956, p. 26.

⁸ Rusan, D., Zahaniciuc, M., *Zona etnografică Câmpulung Moldovenesc*, Câmpulung Moldovenesc, 1996, p. 81; M. Cioară, *Zona etnografică Rădăuți*, București, 1979, p. 66.

⁹ Lucău-Dănilă, F., Rusan, D., *Fundu Moldovei: o așezare din ocolul Câmpulungului bucovinean*, Fundu Moldovei, 2000, p. 306.

¹⁰ Șainelic, S., *Motive ornamentale pe furci și bâte. Zonele etnografice Lăpuș și Maramureș*, în *Marmația*, Baia Mare, 1969, p. 94.

SHEPHERD BATS IN «ASTRA» MUSEUM'S COLLECTION

«ASTRA» Museum's Collection comprises a number of about 150 shepherd bats that can be divided into three main categories: the typical shepherd bat, the whistle- bat and the bat with «răboj» (marks made for keeping the account, scores).

Made of all kind of wood the bats are decorated with various motifs: anthropomorphous, zoomorphous, geometric or other shapes combined in different ways proving this way the artistic view of the shepherds.

Bâte ciobănești din colecția Complexului Național Muzeal „ASTRA” Sibiu